

حقوق بیمه و بررسی بیمه از نظر اسلام (۱)

سید احمد سیادت

مقدمه:

انسان در زندگی فردی و اجتماعی خود پیوسته در معرض مخاطرات گوناگونی قرار دارد. پیدا کردن صحیح‌ترین روش برای مقابله با خطر و جبران خسارات احتمالی همواره در طول تاریخ مدنظر دانشمندان و متفکران بوده است. در قرون اخیر صنعت پیشرفته بیمه برای چنین هدفی بوجود آمده اگرچه پیدایش بیمه به مفهوم امروزی، امری است جدید، اما باید توجه داشت که تا رسیدن بیمه به مفهوم جدید، این صنعت سیر تحولی طولانی داشته است. در سلسله بحث‌هایی که در پیش داریم به بحث پیرامون سیر تحول و جنبه حقوقی بیمه خواهیم پرداخت.

بیمه در جوامع اولیه

در جوامع اولیه که بشر به صورت اشتراکی زندگی می‌کرد، چنانچه اتفاق ناگواری برای یکی از افراد اجتماع پیش می‌آمد، اعضای آن جامعه به اقتضای زندگی اشتراکی به یاری مصیبت دیده می‌شتافتند و خسارات وارده را جبران می‌کردند.

این کمک که با احساس ترحم همراه بود، همان مفهومی است که امروز، در جامعه ما بعضی از مؤسسات خیریه و انجمنهای حمایتی انجام می‌دهند با این شرح نمی‌توان انکار کرد که همین احساس کمک به هم‌نوع منشاء پیدایش بیمه به مفهوم جدید و امروزی شده است.

بیمه در عهد عتیق (۱)

در ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد به استناد مندرجات بدست آمده از حفاریهای باستان شناسان، سنگ تراشان مصری بین خود صندوقی دایر کردند که به کمک آن به هنگام بروز خطر و ورود زیان به یکی از اعضا به یاری او می‌شتافتند و از صندوق مذکور خسارات وارده را جبران می‌نمودند. (۲)

حمورابی به وجود قراردادی به نفع حمل‌کنندگان کالا اشاره شده است.

در سال ۶۴۰ قبل از میلاد در آتن انجمنی تأسیس شد که به افراد همفکر و هم عقیده خود هنگام ورود زیان کمک می‌کرد.

در آیین‌نامه مربوط به آداب و رسوم یهودیان (تلمود) مقرر گردیده بود که اگر در شرایطی به کاروانی که در مسیر مسافرت قرار داشت خسارتی وارد می‌شد، در صورتی که آن خسارت ناشی از بی‌مبالاتی صاحبش نبود، جبران خسارت می‌شد. (۳)

بیمه در قرون وسطی

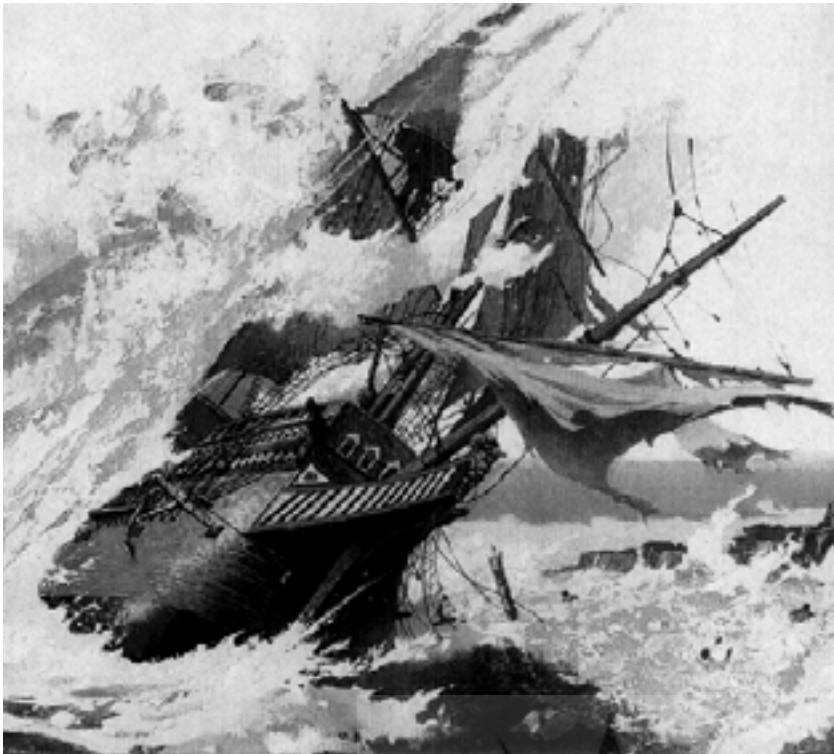
طرح اولیه بیمه دریایی در قرون وسطی پیریزی گردید. اولین قرارداد بیمه دریایی در تیمه قرن چهاردهم میلادی در ایتالیا منعقد شد. البته کلیسا که تنها مقام و مرجع عالی حاکم در قرون وسطی بود با این گونه اقدامات مخالفت می‌نمود اما شرایط و اوضاع و احوال حاکم بر وضع تجارت آن زمان که اقتضای بوجود آمدن چنین قراردادی را داشت، مخالفت‌های کلیسا را تحت‌الشعاع قرار داد و در نتیجه

این صنعت روز به روز پیشرفت نمود تا امروز که این صنعت در بسیاری از ابعاد زندگی اجتماعی نفوذ پیدا کرده و آن را تحت پوشش قرار داده است.

صنعت بیمه به تدریج ابعاد و حدود تازه‌ای یافت و دایره شمول خود را تا پوشش کلیه فعالیت‌های بشر تسری بخشید. به عنوان مثال در سپتامبر ۱۶۶۶ در یکی از نانوایانهای لندن حریق روی داد که در مدت کوتاهی سیزده هزار خانه که در چهارصد کوچه و خیابان و زمینی به مساحت ۱۷۵ هکتار پراکنده بود دربرگرفت و خسارت سنگینی بار آورد و این حریق منشاء پیدایش بیمه‌آتش سوزی شد. (۴)

بیمه در دوران معاصر

امروزه بیمه به میزان قابل ملاحظه‌ای توسعه یافته است. عواملی از قبیل تمرکز اشخاص در شهرها، بهبود زندگی از نظر اقتصادی، افزایش تعداد وسایل نقلیه و تردد آنها در شهرها و جاده‌ها، بوجود آمدن شخصیت‌های حقوقی مانند شرکتها و انجمنها و بالاخره تحول عظیم زندگی اجتماعی و کارگری و کارمندی در

پیشرفت صنعت بیمه در قرن بیستم دخالت مؤثری داشته است.

در حال حاضر بیمه‌هایی از قبیل بیمه باربری، عمر، اتومبیل، آتش سوزی، حوادث جسمانی، جنگ، هوائی، دریائی، ورزشی و بیمه‌های مسئولیت از قبیل مسئولیت اشیاء، مسئولیت حرفه‌ای بوجود آمده و هیچگاه نمی‌توان مصادیق بیمه را محدود به عنوان فوق نمود بلکه هر روزه عنوان جدیدی بوجود می‌آید که بیمه آن را پوشش می‌دهد.

بیمه در ایران

از سابقه بوجود آمدن بیمه به مفهوم جدید و امروزی آن در ایران سابقه چندانی دردست نیست. اگرچه مفهوم تعاون و معاضدت افراد زیان دیده از طرف هموعان در ایران سابقه طولانی دارد، اما بر اساس قرائن تاریخی برای اولین بار در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار بیمه به مفهوم جدید وارد فرهنگ حقوق ایران گردید.

مرحوم محمد حسین خان اعتماد السلطنه مترجم حضور و رئیس دارالترجمه وزیر انطباعات عصر ناصری در روزنامه خاطرات خود ضمن شرح وقایع روز دوشنبه دوم جمادی الاول ۱۳۰۸ قمری چنین می‌نویسد: «عصر بازدید وزیر مختار روس رفتم، مخبر الدوله آنجا بود، شنیدم که دولت ایران به کمپانی روس امتیاز اطمینان مالی و جانی داده است که در فرانسه به آن سورانس گویند. از آنجا به دیدن وزیر مختار ایتالیا رفتم.»

منظور از امتیازی که اعتمادالسلطنه به آن اشاره می‌کند امتیاز تأسیس اداره بیمه و حمل و نقل در ایران تأسیس ۱۳۰۸ قمری مطابق با ۱۸۹۱ میلادی می‌باشد. (۵)

قرارداد دیگری که در آن کلمه بیمه به کار رفته است قرارداد پستی مورخ ۱۸ فوریه

۱۹۰۵ م مطابق با ۱۳۸۳/۱۱/۲۹ قمری ایران و روس است که در فصل سوم آن چنین آمده:

«فصل سوم - در باب حقوق بیمه - و نیز سایر شرایط راجع به ارسال امانات پستی از قرار مدلول قرارداد پستی واشنگتن رفتار می‌شود.» (۶)

در اسناد مذاکرات مجلس سوم در ایران نیز موضوع بیمه پستی مطرح است. به عنوان مثال در جلسه ۲۴ رجب ۱۳۳۲ قمری یکی از نمایندگان در حین مذاکرات می‌گوید: «وقتی بنده پاکت خود را بیمه نمی‌کنم یعنی حاضر به مخاطرات آن هستم.» (۷)

به هر حال لایحه بیمه پستی در ۱۵ رمضان سال ۱۳۳۳ قمری در مجلس ایران به تصویب رسید. و اولین قانون مصوب مجلس که در آن به کلمه بیمه اشاره شده همین لایحه است.

در اوایل سلطنت احمدشاه نیز دو

مؤسسه روسی کار بیمه را در ایران انجام می‌دادند و تا ۲۵ سال صنعت بیمه در ایران بدست خارجیها بود تا در سال ۱۳۱۰ شمسی شرکت سهامی بیمه ایران پا به عرصه وجود گذاشت که سرمایه اولیه آن بیست میلیون ریال بود و توسط دولت تأسیس گردید. (۸)

بیمه از نظر لغت

مرحوم علامه دهخدا می‌نویسد: «بیمه به کسر میم یا فتح آن از زبان هندی اخذ شده و ضمانت بخصوصی است از جان یا مال که در تمدن جدید رواج یافته است. باینطور که برای شخص یا مال ماهانه مبلغی به شرکت بیمه می‌دهند و در صورت اصابت خطر به جان یا مال شرکت مبلغ معینی می‌دهد و به معنای اطمینان مقابل مخاطره ایکه محتمل الوقوع باشد است.» (۹)

سپس به تاریخ بیمه اشاره کرده و

می‌گوید: « به نظر می‌رسد که بیمه از ابداعات ایتالیاییها یا اسپانیولیها در قرن چهاردهم میلادی بوده باشد. »
به هر حال بیمه به مفهوم جدید از معنای لغوی آن فاصله نگرفته اما مصادیق زیادی را تحت پوشش گرفته است که در جای خود به آنها اشاره می‌شود.

قوانین بیمه در ایران (۱۰)

همانطور که قبلاً ذکر شد قبل از تأسیس شرکت سهامی بیمه ایران، فعالیتهای بیمه‌ای در ایران توسط شرکتهای خارجی انجام می‌شد بطوری که در سال ۱۳۱۰ بیش از ده شرکت یا نمایندگی خارجی بیمه در ایران فعالیت داشتند.

فعالیت شرکتهای بیمه خارجی برای اقتصاد کشور ایران زیان‌آور بود زیرا این شرکتها با استفاده از عدم اطلاع بیمه گزاران در مقابل پوششهای محدود، حق بیمه زیادی دریافت می‌کردند و به بهانه‌های واهی از پرداخت خسارت شانه خالی می‌کردند مضافاً بر اینکه سالانه مقدار قابل توجهی ارز به صورت حق بیمه از کشور خارج می‌شد بدون اینکه معادل آن به صورت خسارت به مملکت وارد شود.

برای مقابله با این وضع در سال ۱۳۱۴ با سرمایه بیست میلیون ریال از طرف دولت شرکت سهامی بیمه ایران تأسیس گردید. بعد از تأسیس این شرکت موضوع تدوین مقررات خاص بیمه ضروری به نظر می‌رسید لذا قانون بیمه در ۳۶ ماده تهیه و در ۱۳۱۶/۲/۷ از تصویب مجلس گذشت. این قانون کاملاً تحت تأثیر قانون ۱۳ ژوئیه ۱۹۳۰ فرانسه بود و حتی بعضی از مواد آن عیناً از قانون مذکور اقتباس شده است.

علاوه بر قانون بیمه به تدریج قوانین دیگری نیز وضع شدند که هر کدام به دنبال هدف خاصی بودند. اهم آنها عبارتند از:

۱ - تصویب نامه مورخ ۱۳۳۱/۹/۱۲ هیئت دولت، که علاوه بر تأیید تصویب‌نامه‌های قبلی درباره مؤسسات بیمه، تا مدت ۱۰ سال دیگر بر کار مؤسسات بیمه نظارت کرده و تکلیف بیمه‌های دولتی و اتکائی اجباری و نظارت بر مؤسسات بیمه غیردولتی را تعیین کرده است.

۲ - قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسائل نقلیه موتورزی زمینی در مقابل اشخاص ثالث مصوب ۱۳۴۷.

۳ - قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری مصوب خرداد ۱۳۵۰.

۴ - قانون الحاق ایران به سیستم بین‌المللی بیمه مسئولیت مدنی وسائل نقلیه مصوب ۱۳۵۶ که به صورت ماده واحده‌ای از تصویب گذشت و به موجب آن بیمه مرکزی ایران مکلف شده است دفتر ایرانی بیمه بین‌المللی مسئولیت مدنی وسائل نقلیه را که اصطلاحاً کارت سبز نامیده می‌شود تأسیس و اداره کند.

بیمه از نظر اسلام

همانطور که قبلاً ذکر شد کلمه بیمه یک کلمه جدید است و در قرن معاصر وارد فرهنگ اجتماعی، حقوقی گردیده است. اما مواردی را در تاریخ می‌توان پیدا کرد که بی‌شبهت به بیمه نیستند و لذا در دوره قبل از بعثت پیمانی به نام حلف‌الفضول در بین جوانمردان قریش وجود داشت که پیامبر اسلام نیز در آن شرکت کرده و درباره آن چنین فرموده است:

« در خانه عبدالله بن جدعان شاهد پیمانی بودم که از گرانیهاترین شتر سرخ مو برای من محبوب‌تر بود و اگر در اسلام نیز به چنین پیمانی دعوت شوم هر آئینه اجابت خواهم نمود. » (۱۱)

موضوع این پیمان چنین بود که چنانچه فردی مورد ستم واقع شود و تقاضای یاری کند از او دستگیری گردد. و

به عبارت دیگر این پیمان از افرادی که حقوق آنها تضییع شده بود حمایت اقتصادی می‌کرد و به بیمه‌های اجتماعی و تعاونی امروزه شباهت زیادی داشت.

هم چنین در اولین سال هجری در اولین قانون اساسی که حضرت محمد (ص) در مدینه طی ۴۷ ماده تدوین فرمودند، نوعی از بیمه‌های اجتماعی امروزی دیده می‌شود. در ماده ۱۲ این قانون آمده « مقرر است که مؤمنان هیچ فردی را که در اثر فشار قرض از پا در آمده باشد به حال خودش وانگذارند و در موضوع فدیة نیز بر اساس اصول عدالت و نیکوکاری رایج میان مؤمنان و هم چنین راجع به دیه و خونبها رعایت حال اشخاص را بنمایند. » (۱۲)

مرحوم علامه دهخدا می‌فرماید: پس از ظهور اسلام به دو قاعده حقوقی اسلامی برخورد می‌کنیم که اندکی به قراردادهای بیمه امروزی شباهت دارند. یکی برقراری نفقه ضمن عقد عمری است که نوعی حق انتفاع است که به موجب عقدی از طرف مالک برای شخص به مدت عمر خود یا عمر منتفع و یا شخص ثالثی برقرار شده باشد و دیگری ضمان جریره است با این معنی که در زمانی که بردگی مجاز بوده هر گاه مولایی می‌خواست بنده و برده خودش را آزاد کند می‌توانست چنین مقرر دارد که من از تو قبل از امام ارث خواهم برد و تمام دیاتی که بر اثر جنایت به عهده تو تعلق خواهد گرفت پرداخت خواهم نمود. این قرارداد در نوع خود شبیه بیمه مسئولیت بوده است. (۱۳)

در زمان خلافت حضرت علی (ع) ردپایی از بیمه بازنشستگی دیده می‌شود. حدیثی از علی (ع) نقل شده آنحضرت پیرمرد فقیری را دید که گدایی می‌کند. علی (ع) پرسید این چه وضعی است؟ گفتند یا علی این شخص نصرانی است. حضرت

فرمودند : شما را چه می‌شود تا وقتی که این مرد جوان بود از او کار کشیدند اینک که درمانده و ناتوان شده، طرد گردیده است، سپس امر فرمود که از بیت المال برای او مقرری تعیین کردند.

نظیر همین جریان در مورد خلیفه دوم راجع به یک نفر یهودی ذکر شده است. (۱۴)

بهرحال با دقت نظر در اینگونه شواهد تاریخی و سوابق مربوط به بیمه در اسلام در می‌یابیم که در اسلام آنچه اهمیت دارد احترام به انسان و اهمیت دادن به او و آنچه که مربوط به انسان هست می‌باشد.

اگر در قرآن به آیات مربوط به انفاق واجب یا مستحب توجه می‌کنیم شباهت زیادی بین بیمه‌های امروزی با عناوین مطرح شده در قرآن پیدا می‌کنیم. به عنوان مثال آیات مربوط به خمس و زکات و مصارف آن در محلهای ذکر شده نمونه بسیار خوبی است که بیمه بیکاری، بیمه کسردرآمد و بیمه ورشکستگی، آتش‌سوزی، سیل، سرقت، خدمات اجتماعی، سفر، خانواده تهیدست، تحصیل، ازدواج، درمان و ... از مفهوم آن آیات استفاده می‌شود. (۱۵)

بودجه‌های بیمه‌هایی که مأخوذ از آیات قرآن است به قرار زیر تأمین می‌شود. خمس، زکات، کفارات، وقف، نذورات، ارث بلا وارث، احسان و انفاق، اطعام، ایثار، قرض الحسنه. (۱۶)

امتیاز بیمه‌های اسلامی بر بیمه‌های امروزی :

۱ - در بیمه‌های امروزی اگر اختیاری باشد، هر کس که حق بیمه پرداخته است از بیمه استفاده می‌کند و اگر اجباری باشد، همه افراد چه ضعیف و چه قوی باید حق بیمه بپردازند اما در اسلام حق بیمه از مستضعفین گرفته نمی‌شود بلکه فقط از افرادی که دارایی دارند اخذ می‌شود.

آیات مربوط به خمس و زکات و مصارف آن در محلهای ذکر شده نمونه بسیار خوبی است که بیمه بیکاری، بیمه کسردرآمد و بیمه ورشکستگی، آتش‌سوزی، سیل، سرقت، خدمات اجتماعی، سفر، خانواده تهیدست، تحصیل، ازدواج، درمان و ... از مفهوم آن آیات استفاده می‌شود

اگر در قرآن به آیات مربوط به انفاق واجب یا مستحب توجه می‌کنیم شباهت زیادی بین بیمه‌های امروزی با عناوین مطرح شده در قرآن پیدا می‌کنیم

امروزی پولهای جمع آوری شده از مردم هم به نیازمندان و هم به افراد بی‌نیاز داده می‌شود اما در اسلام پولها تنها صرف نیازمندان می‌شود

- ۲ - در بیمه‌های امروزی پولهای جمع آوری شده از مردم هم به نیازمندان و هم به افراد بی‌نیاز داده می‌شود اما در اسلام پولها تنها صرف نیازمندان می‌شود.
- ۳ - در بیمه‌های امروزی منافع و اضافات بیمه به جیب دولت یا سرمایه‌دار و سهام‌دار ریخته می‌شود ولی در اسلام منافع و اضافات در صندوق بیت المال نگهداری، صرف کارهای عمومی دیگر می‌شود.
- ۴ - بیمه‌های امروزی بطور محدود و فقط در حد قرارداد خسارات را جبران می‌کند اما بیمه‌های اسلامی محدودیتی نداشته و تا سرحد بی‌نیازی افراد نیازمند خسارات را جبران می‌کند.
- ۵ - ضامن اجرای بیمه‌های امروزی قانون و قرارداد فیما بین است، ضامن اجرای بیمه‌های اسلامی، ایمان و اخلاق و وجدان می‌باشد و مسلماً ضمانت اجرای ایمان و اخلاق قوی‌تر از قانون و قرارداد است. (۱۷)
- ۱ - منظور از عهد عتیق کتب و اسفار مقدسی است که پیش از مسیح نوشته شده است. مانند تورات که عهد قدیم نیز به آن گفته می‌شود. در مقابل عهد جدید که منظور انجیل حضرت عیسی (ع) می‌باشد - لغت نامه دهخدا، ج ۱۰ ص ۱۴۵۱۰ - انتشارات دانشگاه تهران .
- ۲ - دکتر مسیح ایزدپناه - جزوه حقوق بیمه انتشارات دانشگاه شهید بهشتی - سال تحصیلی ۷۲ - ۷۱ ص ۲.
- ۳ - منبع شماره ۲ - ص ۳.
- ۴ - منبع شماره ۲ - ص ۴.
- ۵ - قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران - تألیف توفیق عرفانی ص ۲۴ - انتشارات کیهان.
- ۶ - منبع شماره ۵ - ص ۲۵.
- ۷ و ۸ - منبع شماره ۵ - ص ۲۶ - ۲۵. لازم به ذکر است که علامه دهخدا سال تأسیس شرکت سهامی بیمه ایران را ۱۳۱۴ شمسی می‌داند.
- ۹ - لغت‌نامه دهخدا - علامه دهخدا ج ۳ - ص ۴۵۸۸ - انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۰ - مطالب این بخش از منبع شماره ۲ صفحات ۶ تا ۸ اخذ شده است.
- ۱۱ و ۱۲ - منبع شماره ۵ - ص ۳۰.
- ۱۳ - منبع شماره ۹ - ص ۴۵۸۸.
- ۱۴ - منبع شماره ۵ - ص ۳۱.
- ۱۵ - آیه ۴۵ سوره توبه راجع به زکات و مصرف آن است و آیه ۴۲ سوره انفال راجع به خمس و مصرف آن است .
- ۱۶ - رساله نوین امام خمینی - ج ۲ مسایل اقتصادی ص ۲۲۴ - تألیف بی‌آزار شیرازی.
- ۱۷ - منبع شماره ۱۶ با اندکی تصرف .

حقوق بیمه و بررسی بیمه از نظر اسلام (۲)

سید احمد سیادت

در قسمت گذشته خواندیم که بیمه عنوان جدیدی است که در سالهای اخیر وارد مباحث حقوقی و اجتماعی شده و از آن بحث می‌شود. اما در گذشته، ردپایی از آن هر چند با نامهای دیگر در فقه دیده می‌شود. همانند «خمان جریره» و یا پیمان‌هایی همانند «حلف الفضول» که در جاهلیت وجود داشته است. و اینک دنباله مطلب:

ماهیت عقد بیمه

باید ببینیم عقد بیمه چه نوع عقدی است؟ قبل از این که وارد بحث شویم باید توجه داشته باشیم که در عقد بودن بیمه هیچ شک و شبهه‌ای نیست. زیرا تمام ارکان یک عقد در بیمه وجود دارد. و همه فقها و حقوقدانهایی که از آن بحث کرده‌اند بر عقد بودن آن تصریح نموده‌اند. عقودی که در فقه اسلامی سابقه‌ای مشخص نداشته باشند را عقود، مستحدثه می‌گویند. لذا بیمه از عقود مستحدثه است. برای نخستین بار ابن عابدین فقیه دمشقی حنفی (۱۱۹۸-۱۲۵۲ ه. ق) از یک نوع بیمه دریایی که در زمان وی رواج داشته بحث به میان آورده و در اطراف آن تحقیقاتی کرده است. (۱)

لذا با توجه به کلیاتی که در معاملات و عقود بیان شده همانند «اصل وفای به عهد» (۲) و اصل «المؤمنون عند شروطهم» (۳) صحت عقد بیمه تبیین می‌شود. حال که ثابت شد بیمه از عقود و

معاملات است می‌پردازیم به جواب سؤالی که در ابتدای مطلب مطرح کردیم که «بیمه چه نوع عقدی است؟» در عقود اسلامی، عقد به دو قسم تقسیم شده است عقود لازم و عقود جایز. عقد لازم یعنی عقدی که غیر قابل برگشت و غیر قابل فسخ است مانند بیع و اجاره و عقد جایز یعنی عقدی که قابل برگشت و قابل فسخ است مانند عقد وکالت.

در مورد بیمه باید گفت که بیمه یک عقد لازم است. زیرا در اسلام اصل در عقود بر لزوم است مگر اینکه دلیلی بر جواز آن داشته باشیم. لذا اگر عقد بیمه بطور صحیح و جامع تمام شرایط عقد، منعقد شود، یک عقد لازم است؛ یعنی شخص بیمه‌گر یا بیمه‌گزار پس از وضع قرارداد حق ندارد معامله را بر هم بزند مگر اینکه طرفین راضی به فسخ شوند که یک ماهیت حقوقی دیگری در فقه برای این نوع فسخ‌ها به نام «اقاله تقابل» وجود دارد که بر اساس آن در صورت توافق طرفین مبنی بر بهم زدن معامله می‌توانند معامله را فسخ کنند. (۴)

شرایط اساسی صحت عقد بیمه:

همانطور که اشاره شد، بیمه عقدی است لازم، لذا برای صحت انعقاد این عقد، باید تمام شروطی که برای عقود در فقه و حقوق بیان شده، داشته باشد تا عقد بیمه بصورت صحیح منعقد شود.

این شروط عبارتند از: (۵)

۱- اهلیت طرفین عقد: یعنی بیمه‌گر و بیمه‌گزار باید بالغ و عاقل و غیر محجور باشند مواد ۲۱۰ تا ۲۱۳ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران به اهلیت طرفین در عقود اختصاص یافته و معامله‌ای که با افراد فاقد اهلیت منعقد شده باشد را باطل اعلام می‌کند.

۲- اختیار و رضا: یعنی باید به اجبار و اکراه منعقد نشده باشند.

۳- قصد و اراده: یعنی قرارداد بیمه از روی سهو یا شوخی منعقد نشود.

مواد ۱۹۱ تا ۲۰۹ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران به بحث و رضای طرفین در صحت انعقاد عقود پرداخته است.

۴- موضوع عقد بیمه و مبلغ بیمه باید معین و مشخص باشد: لذا اگر هر دو یا یکی از آنها مجهول باشد عقد بیمه باطل است.

۵- جهت عقد بیمه باید نامشروع نباشد: بنابراین اگر در عقد بیمه تصریح شود که مثلاً بیمه برای حمل مشروب الکلی یا حمل سلاح برای دشمنان اسلام می‌باشد این عقد باطل است.

ماده (۱۷) قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد که اگر معامله جهت آن تصریح شود باید مشروع باشد وگرنه معامله باطل است.

لازم به ذکر است که موارد پنجگانه فوق شرایط اساسی صحت هر عقدی از جمله عقد بیمه است. اما در هر عقدی به طور اختصاصی شرایط دیگری - بسته به

عقودی را که در فقه اسلامی سابقه‌ای مشخص نداشته باشند ، عقود مستحده می‌گویند

با توجه به کلیاتی که در معاملات و عقود بیان شده است همانند «اصل وفای به عهد» و اصل «المؤمنون عند شروطهم» صحت عقد بیمه تبیین می‌شود

بیمه از دیدگاه اسلام نوعی خدمت مفید در جامعه ارائه می‌دهد که انجام آن هنگام ضرورت ، بسیاری از احتیاجات انسان‌های حادثه دیده را تأمین و برطرف می‌نماید

۶ - **عقدی است که زمان در آن عنصر اصلی است:** یعنی در طی زمان التزام طرفین انجام می‌شود .
۷ - **عقدی است احتمالی .** یعنی زمان وقوع خطر و یا هر واقعه‌ای دیگر که التزام متعهد مربوط به آن زمان می‌باشد مشخص و معلوم نیست .
۸ - **عقدی اضطراری است .** یعنی یکی از طرفین همیشه تسلیم شروط تحمیلی طرف دیگر است و هیچ امکانی برای او جهت دخل و تصرف و یا تعدیل شروط موجود نیست .

اصول اساسی بیمه (۷)
علاوه بر خصوصیات که یک عقد بیمه باید داشته باشد تا از نظر شکلی ، عقد بیمه محقق شود ، بنا به طبیعت این اساسی ذیل در تشکیل و انعقاد عقد بیمه ضروری می‌باشد .

۱ - **اصل حسن نیت :**
اگر در انعقاد عقد بیمه طرفین حسن نیت نداشته باشند و متوسل به حيله و تقلب و یا هر سوء نیتی دیگر شوند ، عقد بیمه مخدوش خواهد شد . اصل حسن نیت هم برای بیمه‌گر ضروری است و هم برای بیمه‌گزار . به عنوان مثال اگر اظهارات بیمه‌گزار در انعقاد عقد بیمه خلاف واقع و یا

۹ - **یک طرف تشکیل دهنده عقد بیمه ، همیشه شخصیت حقوقی است .** زیرا عمل بیمه‌گری معمولاً به وسیله شرکت‌های بیمه که دارای شخصیت حقوقی هستند انجام می‌گیرد .
۱۰ - **سود یک طرف همیشه ملازم با زیان طرف دیگر است .** یعنی اگر واقعه‌ای

مقتضیات آن عقد - وجود دارد که آنها نیز در صحت آن عقد دخالت دارد و به شرح ذیل است .

«طبق ماده ۲ و ۳ قانون بیمه لازم است که :
- طبق سند کتبی باشد
- تاریخ انعقاد قرارداد و اسم بیمه‌گر و بیمه‌گزار و موضوع بیمه و حادثه یا خطری که عقد بیمه به مناسبت آن منعقد شده ذکر شود .
- ابتدا و انتهای مدت بیمه و حق بیمه و میزان تعهدات بیمه‌گر در صورت وقوع حادثه به طور صریح ذکر شود .»

البته با توجه به گسترش صنعت بیمه در کشور متن‌های چاپی وجود دارد که در حکم ایجاب عقد از طرف بیمه‌گر بوده و امضای آن از طرف بیمه‌گزار نشانه قبول آن می‌باشد که در حقیقت با امضای بیمه‌گزار عقد بیمه محقق می‌شود .

خصوصیات عقد بیمه (۶)

با توجه به قوانین و آئین نامه‌های مربوط به بیمه‌های خصوصی می‌توان خصوصیات ذیل را برای بیمه برشمرد .
۱ - **بیمه عقدی است انتفاعی .** یعنی به قصد کسب منفعت و دریافت سود می‌باشد .
۲ **حق مالی ایجاد می‌کند .** یعنی برای یک یا هر دو طرف عقد بیمه تعهدی ایجاد می‌کند که قابل تقویم به پول می‌باشد .
۳ - **عقدی است که رضایت طرفین در آن شرط است .**

۴ - **عقدی است تبادلی .** به این معنی که دو طرف ملزم به پرداخت وجه یا انجام عملی می‌باشند .

۵ - **عقدی است معوض .** که هر یک از طرفین معامله در مقابل چیزی که می‌دهد نفعی را مطالبه می‌کند .

بیش از مقدار واقعی و یا کتمان حقایق باشد و یا اظهارات بیمه‌گر همراه با دروغ یا تقلب و حيله باشد؛ اصل حسن نیت از بین رفته و قرارداد بیمه قابل فسخ بوده و باطل می‌شود. لذا شخصیت طرفین بیمه باید طوری باشد که اعتماد متقابل را جلب کند تا تأمین حاصل شود.

۲- اصل جبران خسارت:

در معاملات، حدود تعهدات طرفین با توافق تعیین می‌گردد. مثلاً می‌توان خانه‌ای را با نصف قیمت واقعی با توافق خریدار و فروشنده معامله کرد. اما در معامله و عقد بیمه چنین نیست بیمه‌گر به بیمه‌گزار تأمین می‌دهد که خسارت او را جبران کند به شرط اینکه هیچ وقت وضعیت مالی بیمه‌گزار بهتر از زمان قبل از حادثه نباشد. بعبارت دیگر بیمه‌گر حق ندارد وجهی بیش از خسارت وارده بپردازد و از مرز تأمین یا فراتر بگذارد. اگر اصل جبران خسارت بر عقد بیمه حاکم نبود، امکان داشت که کسی برای جلب منفعت، حریقی ایجاد کند تا اموال و خانه‌اش در آن بسوزد و یا به اتومبیل خودش خسارت وارد کند. لذا عقد بیمه باید طوری منعقد شود که بیش از خسارت وارده جبران نگردد. زیرا هیچ عقل سلیمی تصادف یا حریقی را بطور مصنوعی ایجاد نمی‌کند تا در بهترین وضعیت پرداخت خسارت از طرف بیمه‌گر در وضعی قرار گیرد که با قبل از تصادف یا حریق فرقی نکند.

به عبارت دیگر کار بیمه‌گر در حقیقت حفظ دارایی بیمه‌گزار در مقابل خطرانی است که ممکن است آن را تقلیل دهد نه بیش از آن. و این اصل جبران خسارت به اشکال مختلف در قوانین بیمه ذکر شده است. به عنوان مثال ماده ۱۹ قانون بیمه ایران مسؤلیت بیمه‌گر را پرداخت تفاوت

قیمت مال بیمه شده بلافاصله قبل از حادثه با قیمت باقیمانده و بلافاصله پس از حادثه می‌داند.

۳- اصل خطر:

اگر اصل خطر و ریسک نباشد کار بیمه مطلوب نخواهد بود. یعنی اگر خطر قطعی و محقق الوقوع باشد هیچ یک از مؤسسات بیمه از عهده امر بیمه برنخواهد آمد. لذا چه بسا بیمه‌گزارانی که سالها اموال و دارایی خود را بیمه نمایند و هیچ خطر یا حادثه‌ای برای آنها بوجود نیاید تا مستحق دریافت خسارت از ناحیه بیمه‌گر باشند و چه بسا با اولین عقد بیمه خسارتی به بیمه‌گزار وارد و بیمه‌گر موظف به پرداخت خسارت گردد. در هر دو صورت این اصل خطر است که بیمه را ممکن می‌سازد.

فوائد بیمه

بیمه فواید زیادی دارد که همه آنها را اسلام تأیید می‌کند و اساساً حکومت اسلامی درصدد تحقق این اهداف می‌باشد. فوائد بیمه به طور اجمال عبارتند از:

۱- نوعی خدمت مفید در جامعه ارائه می‌دهد که انجام آن هنگام ضرورت، بسیاری از احتیاجات انسانهای حادثه دیده را تأمین و برطرف می‌نماید.

۲- بیمه ایجاد ایمنی در جامعه می‌کند زیرا بیمه‌گزار در سایه بیمه بسیاری از نگرانی‌های خود را از بین برده و آرامش خاطر نسبت به خود و دارایی خود پیدا می‌کند.

۳- بیمه از ضررهای بزرگ و سنگین جلوگیری می‌کند. زیرا بیمه‌گزار با پرداخت وجه بیمه که غالباً در قبال حادثه اندک می‌باشند و یا پرداخت وجه بطور اقساط دراز مدت، جلو ضررهای بزرگ را در صورت وقوع - که همان جبران

خسارت باشد - می‌گیرد.

۴- نقش اقتصادی صنعت بیمه در جامعه بسیار اهمیت دارد. علاوه بر کسب درآمد موجب اشتغال بسیاری از افراد جویای کار شده و در سایه ایجاد صنعت بیمه رشته‌های تحصیلی علوم بیمه ایجاد و تعداد زیادی از افراد مشغول به تحصیل در این رشته می‌شوند. علاوه بر آن بیمه از ناحیه اطمینانی که به اشخاص می‌دهد، اقتصاد ملی را تقویت کرده و به عنوان یک عامل در تولید وارد می‌شود و اجازه می‌دهد نیروی مولد کار و سرمایه از خطر نابودی محفوظ و یا دوباره تجدید شود.

مضافاً بر اینکه خود بیمه می‌تواند با پول‌هایی که از بیمه‌گزاران دریافت می‌کند، تا زمانی که برای انجام تعهدات خود، استفاده از آن ضرورت پیدا نکرده، آن را در راههای مطمئن و سودآوری به کار اندازد.

از طرف دیگر بیمه، ثروت ملی را که متعلق به دولت یا اشخاص است حفظ می‌کند و در صورت بروز حادثه بلافاصله با جبران خسارت، از راکد ماندن و یا تعطیلی ثروت ملی جلوگیری می‌کند و این امر بسیار مهمی در شکوفایی اقتصاد یک کشور می‌باشد.

- ۱- بیمه در حقوق اسلام سیدمحمد خامنه‌ای ص ۸۶.
- ۲- اصل «وفای به عهد و عقد» از آیه «یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود» (۱ مائده) اخذ شده است.
- ۳- یعنی مومنان پای شرایط خودشان ایستاده و هر نوع تعهد و قراردادی که می‌گذارند از آن تخلف نمی‌کنند.
- ۴- بررسی فقهی مسأله بیمه استاد شهید مرتضی مطهری ص ۲۲-۲۱.
- ۵- منبع شماره ۱- ص ۱۰۳ اندکی اضافات.
- ۶- منبع شماره ۱- ص ۶۹ بیمه بانددکی تصرف و تلخیص.
- ۷- قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران - توفیق عرفانی ص ۵۱ به بعد.
- ۸- منبع شماره ۱ ص ۷۴ ۷۳. با اندکی تلخیص و جزوه درسی حقوق بیمه دکتر مسیح ایزدپناه انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

